

**United States Holocaust Memorial
Museum
Oral History Interview
Hungarian Witnesses Documentation
Project**

Szirtes Tibor

I: Legyen szíves megmondani a nevét.

SZT: Szirtes Tibor.

I: Mikor született?

SZT: 1933-ban születtem Kispesten, de Pestszentlőrincen laktunk, akkoriba még a lőrinci gyerekek mind átjártak megszületni Kispestre, mert Lőrincen nem volt szülőotthon.

I: Tibor bácsi, megállítom most egy pillanatra. Még mielőtt belekezdenénk a történetbe. Hogy elkezdhessük, elmondanám azt, ugye itt jártunk ezelőtt néhány héttel és akkor beszélgettünk Tibor bácsival hosszan arról, hogy mire emlékszik a második világháborús időkből. Most leállunk egy pillanatra. Legyen szíves mondja meg nekünk a nevét.

SZT: Szirtes Tibor vagyok.

I: Mikor született?

SZT: 1933-ban, Kispesten.

I: Tibor bácsi, jártunk itt ezelőtt néhány héttel, akkor elbeszélgettünk hosszan arról, hogy mire emlékszik a második világháborús időkből- időkről, bocsánat. Most azért jöttünk vissza, hogy mindezt videóra rögzítsük, fölvegyük filmre. Elsőként arra szeretném megkérni Tibor bácsit, hogy meséljen arról, hogyan emlékszik, milyen volt a viszony ott, ahol élt gyerekkorában a zsidók és a nem zsidók között.

SZT: Pestszentlőrincen laktunk, oda jártam négy évig elemi iskolába (*köszörüli a torkát*), az osztályunkba akkor még csak fiúk jártak. Volt ő: raj- ő: a padtársamon, Nussbaum Oszkárón kívül még három fiú is, de az ő nevükre már nem emlékszem. Nussbaum Oszkáréra is csak azért, mert egyrészt padtársam volt, másrészt egy végtelenül szorgalmas, csendes fiú volt, aki nem rohant ki mindig a tízpercekben velünk játszani, hanem olyankor elővette a másik füzetét és elkezdett különös írásjeleket rajzolni, amire én akkor fölfigyeltem. Akkor még nem tudtam, hogy mit csinál, de aztán elmondta, hogy ő tanul, akkor tanul héberül írni. És akkor megmutatott nekem egy szót, amit leírt. Mondtam, mit jelent. Azt mondja, bózer. A szóra ma is emlékszem, de nem tudom, hogy mit jelent, akkor sem tudtam. És ő így a tízpercekben is tanult, neki külön leckéje volt akkor, mivel hogy hát ő a kevés számú, talán három-négy zsidó fiú járt akkor az osztályba. Na most az ő nevére azért is emlékszem, mert rajta van egy csoportképen, ami 1943-ban készült az osztályban, de amikor én a háború után kerestem az egykori iskolatársaimat, az ő nevével, a pestszentlőrinci zsinagóga falán talákoztam egy emléktáblán, ma is ott van. Ki van írva, Nussbaum Oszkár, 1933-ban született ő is, mint én, és bizony elpusztították 11-12 évesen. Mint annyi sok más embert. Na most ő is lehetne most 78 éves, mint én vagyok. És neki is lehetnének gyermekei, meg unokái is, és ezt minden gyerek, aki=aki bűn nélkül, bírói ítélet nélkül, egyszerűen a német fasiszta ő: fasiszták

áldozataiként elpusztultak, nagyon-nagyon sajnálom=nagyon-nagyon sajnálom. És voltaképpen onnan ered az én szemitofiliam, azaz a zsidóbarátságom, ami aztán később is kitartott. Hogy én soha nem gúnyoltam, nem csúfoltam, nem=nem vitatkoztam velük, én akkor vitatkoztam mindig, amikor egy antiszemitéval kerültem össze, hogy hát azért mégis emlékezzünk azokra az időkre is. Így nevezik az ilyen embereket, alkalmi zsidóknak is, ahogy Varga Sándor a MAZSIHISZ egykori elnöke, vagy tisztségviselője mondta egyszer, megírta az Új Életben, hogy azok az alkalmi zsidók, akik csak akkor vitatkoznak, hogyha egy antiszemitéval kerülnek szembe.

I: Tibor bácsi, említette, hogy a háború előtt időkben volt, akik gúnyolódtak a zsidókkal kapcsolatosan, a zsidókkal szemben. Emlékszik ilyen esetekre?

SZT: Főleg a nagyobb fiúk, akik már akkor elmúltak 14 évesek és az ún. leventecsoportba besorozták őket, mert kötelező volt 14 évtől kezdve leventének lenni. Ilyeneket láttam menet közben vonulni, meg=meg csoportosan létezni, míg vártak a villamosra, meg egyebekre. És akkor tudom, hogy hát ilyen zsidó gúnydalokat, zsidó lányokat gúnyoló dalokat énekeltek. Már nem emlékszem a szövegre, de azoknál volt ez szokásban. Valamint az egyetemisták körében, akiket én úgy látom, hogy azok akkor egyensapkában kellett, hogy járjanak, az egyetemisták, tehát a 18 éven felüliek, és ott bizony hát élénken dívott az, hogy=hogy ő: kigúnyoljuk, netán meg is üssük, vagy netán leszóljuk, vagy egyéb, az olyan embereket, akik hát zsidó származásúak voltak.

I: Emlékszik ilyen esetekre?

SZT: Amíg vártam a villamost, vagy amíg a villamoson voltam együtt ezekkel a leventékkal, hát így foszlányok megmaradtak bennem, de úgy a kép az úgy bennem van, hogy hát voltak ilyen esetek, voltak ilyen emberek.

I: Fel tudna idézni egyet? Elmesélné nekünk, hogy milyen volt? Hogy volt ez pontosan?

SZT: Nem=nem azt már nem tudnám elmesélni, mert ugye ez 68 évvel ezelőtt volt kb., hát ez=ez már=már nem=nem éles a kép bennem.

I: Miket mondtak a zsidókról?

SZT: Hát ő: aki- amiket én hallottam, hogy=hogy=hogy piszkos zsidó, meg tetves zsidó, meg=meg rühes zsidó, meg ilyenek- ilyeneket- ilyenekkel gúnyolták, az ilyen fasiszta érzelmű, vagy mit tudom én, milyen nevelésű emberek, akik hát-

I: De ezt a zsidóknak mondták, vagy csak úgy?

SZT: Nem, egymás között, főleg kocsmái vitatkozásban, meg kocsmái beszélgetésekben, mert igaz, hogy én kocsmába nem jártam még akkor, de a kocsmák környékén igen, ha elküldtek egy üveg borért, vagy egy üveg sörért, vagy egyébért, és hát akkor=akkor hallottam az ilyen=ilyen megnyilvánulásokat.

I: Voltak dalok esetleg, vagy rigmusok, amik a zsidókról szóltak?

SZT: Bizonyára voltak, de én ezt már nem tudnám felidézni. Régen volt.

I: Lá- volt szemtanúja annak, hogy mondjuk bántottak valakit, aki zsidó, ilyen érzelmű fiatalok, vagy felnőttek?

SZT: Nem bántottak. Amikor például volt az 1944. április 13-i szőnyegbombázás, ott, ahol laktunk, Vecsés Ganz-telepen, amit akkor még nem is Pestszentlőrincnek neveztek, hanem Vecsés Ganz-telepnek. És akkor, amikor utána eltelt két-három óra és elmentem a pestszentlőrinci Béke térre, egy boltba, megmondani annak az embernek, hogy hát a maguk házát lebombázták, mert ő egész nap ott volt a boltban, nem tudott, csak tőlem értesült róla. És akkor máig emlékszem rá, hogy azt mondja nekem, hogy az első zsidó, aki bejön ide, agyonverem. Hát hülye ember, hát mi köze az amerikaiak bombázásának ahhoz, hogy ő egy zsidót agyonver. Szóval ez- de erre emlékszem, azt mondta nekem, hogy az első zsidót agyonverem, aki bejön ide. Azért, mert az amerikaiak lebombázták az ő házát. Ott több ház- házat is lebombáztak a környékünkön, és több halott volt. Én is láttam több halottat, akik csak úgy feküdtek a földön és később olvastam a plébános úrnak a bejegyzését, aki szerint, aki még anyakönyvezte az embereket, hogy azon a napon 26 embert anyakönyveztek, akik meghaltak azon a bombatámadáson.

I: Ez a Béke téri boltos, erre- ennek emlékszi a nevére?

SZT: Nem, nem, akkor sem tudtam a nevét, csak azt tudom, hogy valahol ott lakott az utcánkban a közelben, és ott a közelben több házat is lebombáztak, és akkor=akkor anyám elküldött valamiért a boltba-

I: Milyen boltos volt?

SZT: Hangya bolt, Hangya, egy Hangya nevű volt. Ma is megvan a bolt, előbb közért lett, aztán mit tudom én, mi lett. Jelenleg én már nem jártam arra nagyon régen.

I: És ő egy nyilas volt?

SZT: Nem, azt nem mondhatnám. Nem.

I: Voltak nyilas érzelmű ismerősök a környéken, ahol lakott gyerekkorában?

SZT: Nem tudok róla. Na most annyit tudok, hogy az ilyen nyilas érzelmű emberek főként az egyenruhások köréből kerültek ki, tehát villamoskalauzok, postások, fináncok, valami, akik valahogy más társadalmi csoportba tartoztak, mint azok a munkások, akik heti bérért dolgoztak, akiknek nem volt nyugdíjuk, akiknek nem volt semmijük, de mégis az olyan emberek, mint például az én apám is, az nem volt nyilas, de villamoskalauz volt. És kapott egy téli egyenruhát, meg egy nyári egyenruhát, meg az egész család kapott egy ingyen utazási igazolványt, ami nekem is volt, ami egy kincs volt akkor, amikor 24 fillérbe került egy átszállójegy. Tehát azt tudom, hogy a- a- apám körében is a villamoskalauzok körében is volt több olyan, akik belépett a nyilaskeresztes pártba ((*köszörüli a torkát*)), mert ők valahogy egyenruhások voltak. Őnekik már nem kellett egyenruhát adni, csak egy karszalagot és kész.

I: Találkozott ezekkel az emberekkel? Édesapja barátaival?

SZT: Nem barátok ezek, csak olyan kollegák voltak-

I: -kollégákkal?

SZT: -akik=akik ottan főleg a Béke téri 50-es villamos végállomásánál gyűltek össze, mert akkoriban ugye még minden villamoskocsinak volt egy kalauza. Hogyha egy motorkocsi húzott még két másikat, akkor az három kalauzt jelentett. És akkor ott váltották egymást és 10 percenként mentek a villamosok és ott mindig beszélgettek, meg mindig várakoztak, meg cigarettáztak közben. És akkor, hát tudom, hogy volt a vita, hogy te tagja vagy, te nem vagy tagja, és akkor mi lesz, meg-

I: Hallotta, hogy miről beszélgetnek ezek az emberek?

SZT: Hát akkoriban-

I: -ezek a nyilas érzelműek?

SZT: Akkoriban a háborús dolgokról beszélgetett mindenki. Amikor már túl volt a nagy doni katasztrófán magyar honvédség, és már közeledtek az oroszok a Tatárhágó felé, meg a Románián keresztül Magyarország felé, hát akkor már mindenki ettől rettegett, hogy jaj, jönnek az oroszok. Ugye mindenki ezt mondta, jaj, jönnek az oroszok.

I: Ezek a nyilas kollégák, tehát hallott arról, hogy ők- hallotta azt, hogy ők miről beszélgetnek? A nyilas villamoskalauz-kollégák?

SZT: Hát ezt így konkrétan már nem tudnám, csak hát a háborús események, a behívások. Jórészt azért ment mindenki villamoskalauznak, mint az én apám is, mert volt egy ún. meghagyási igazolványa. Ma is megvan még a gyűjteményembe, ami arról szól, hogy amíg ő a villamos üzemnél szolgál, addig nem hívhatják be katonának. Apám akkor 45 éves volt és igen sokat jelentett ez a meghagyási igazolvány. És mindenki görcsösen ragaszkodott ahhoz, hogy szolgálhasson a villamosnál, meg a busznál, vezetőként, meg kalauzként, meg váltóórként, meg mindenféle címen, mert akkor nem hívták be katonának. Mert ha behívják, akkor bizony hajtják ki a frontra, és odapusztulnak, elpusztulnak.

I: Találkozott nyilasokkal, akik között ebbe a háborút megelőző, vagy a háború környéki időkben, hogy tehát találkozott olyan esetekkel, amikor nyilasok zsidókról beszéltek?

SZT: Nem, ilyenről, hogy zsi- *((köszörüli a torkát))* a nyilasok zsidókról beszéltek, ilyenről nem. De viszont közvetlen közelemben láttam őket akkor, amikor már 1944. november 16-án kiürítették Pestszentlőrincnek a felét és nekünk egy nap alatt kellett elhagyni az otthonunkat. És akkor beköltöztünk az ún. székesfővárosi autóbuszüzembe, a XIV. kerületbe, ma úgy nevezik, hogy Récsei Center. *((köhint))* És ott volt két portáslakás, a főportás és a másodportásnak a lakása. És a másodportás régebben szomszédunk volt, Vida Istvánnak hívták, és anyám hozzá fordult és ő azonnal segített. Küldött egy autóbust, amibe bepakoltuk a bútorainak, mindent és akkor elmentünk és önála meghúztuk magunkat. És igen kicsi volt az a lakás, kicsi, egy szoba, konyhás lakás volt. És ott meghúztuk magunkat az első napokban, ilyen padlóra tett matracokon aludtunk, de később aztán egyre erősödött az ágyúörgés, akkor ki kellett rámolnunk egy körülbelül 18 m²-es pinchelyiséget, ahova

leköltöztünk. Na most én, hogy már rátérjek erre, a- eleinte az első napokban ott az autóbuszüzem vezetői kifogásolták azt, hogy a portás miért hoz be civileket az üzem területére. Ami teljesen szabálytalan dolog volt. *((köhint))* És ezért talán a harmadik-negyedik napon, miután Vida István megfürdetett engem a közös üzemi fürdőbe, odavitt egy ruharaktárhoz és mondta a kollégájának, hogy adjon már ennek a gyerekek ruhát, hogy ne a civil ruhájába járkaljon az üzembe. Ekkor az ember elém tett egy ilyen legkisebb méretű kalauzi zubbonyt, egy nadrágot, meg egy pár bakancsot. Mind a három nagyon nagy volt nekem, de ezt fölvettem, jól föl húztam és föl kötöttem. Attól kezdve nem volt=nem voltam kirívó, mert én ott az üzemben, meg a portásfülke területén mindenhol mászkáltam, jöttem-mentem. Na most ott láttam azt, hogy ahogy bejönnek a városból az autóbuszok, jöttek nyilasok, ilyen karszalagos, egyenruhás nyilasok, ilyen fatá- fatáros- faagyas, egyenes táras géppisztolyokkal *((köhint))* és akkor rögtön ráparancsoltak a portásokra, hogy fordítsák meg a buszt az udvaron. Elég nagy udvar volt, meg tudott ott a busz fordulni, és ott a portásfülke mellett volt a töltőállomás, teletankolták gázolajjal az egészet. Mindig egy nyilas beült a buszba és akkor=akkor elvitték. Na most nekem a harmadik-negyedik eset után feltűnt és kérdeztem ott félhangosan a Vida Istvántól, hogy miért viszik el ezek, hova viszik a buszokat. És akkor nagyon-nagyon félve, reszketve rám szólt, hogy vigyázz, ne kérdezz, parancs jött, át kell adni. És így elvitték mind a buszokat. *((köszörüli a torkát))* És ott láttam először tehát ezeket, ezeket a nyilas fegyveres katonákat, és következett az, hogy talán egy hét múlva, amikor az ő fia, ifjabb Vida István dolgozott, a XIII. kerületben, az Ipoly utcába, egy autószerelő műhelyben Nem nagyon mert már akkor senki az utcán mászkálni, menni, de én, minthogy kicsi voltam még, 11 éves voltam, rám bízta, hogy ilyen alumínium ebédes lábosba vigyek ebédet az Istvánnak. Na most hát akkoriban nemigen ismertem én még Budapestet, térképem sem volt, onnan jórészt villamossal, meg gyalog elmentem keresztül a Ferdinánd-hídon, át a mai Élmunkás téren, nagy nehezen elértem az Ipoly utcát. És ott átadtam az Istvánnak az ebédet, ennyi az egész, pár szót beszélgettünk, és akkor teljesen eltévedtem. Hogy merre menjek vissza, hogy menjek vissza, teljesen eltévedtem.---És akkor úgy jórészt a nap után menve, meg nem nap után, mert nap nemigen volt akkor már, november végén. Hanem ösztönösen elindultam a nagykörút felé, most már tudom, hogy a Hollán Ernő utcán mentem, a nagykörút felé, a Hollán Ernő utcán. Gyalogoltam, elég nagy volt az a bakancs, amit viseltem, és akkor már csomagom, dobozom, semmi nem volt, mentem visszafelé. És ahogy megyek a Hollán Ernő utcán, arra a körút felé, kb. a mai Kárpát utca és a Jó- Katona József utca vonalába látom, egy nagy csoport ember gyülekezik az utcán. Gyerekek és asszonyok, idősebb és fiatalabb asszonyok, és gyerekek. Férfi egy se volt köztük. És látom, hogy ilyen ezek a nyilasok, akiket én már ismeretek az egyenruhájukról, meg a karszalagjukról, géppisztoly volt náluk és terelgették össze ezt a sok asszonyt és gyereket. Próbálták sorba állítani és dobáltatták el velük azt, amit lehoztak magukkal. Paplanokat, takarókat, táskákat, ezt-azt, minden, ott dobáltatták el az utcán. Na most hát én úgy=úgy féltem, mert ugyan én nem viseltem sárga csillagot, mert a kis zubbonyom nem volt, meg nekem nem is volt kötelező, ezek mind viselték a sárga csillagot, és úgy mentem a járdán nyugodtan, nyugalmat erőltetve magamra, hogy nehogy belökjenek engem is a sorba, mert akkor=akkor=akkor nem talállok haza, akkor nem megyek haza. Na most akkor én még nem tudtam azt, hogy az ilyen tízéves, 11 éves fiúgyermeknek van egy igazolása arról, hogy ő nem zsidó. Na most ezt akkor nem tudtam. Mentem nyugodtan, ezek rám néztek nagy szúrósan. Na most ha kellett volna igazolni magamat, én egyedül a villamosbérlet-igazolvány, az volt nálam és ezzel tudtam volna igazolni magamat.

Kimentem a nagykörútig, még úgy visszánéztem, hogy ezeket akkor terelték lefelé a házból leparancsoltak a csillagos házból mindenkit és irány a gettó. Vitték őket, terelték a gettóba. Na most *((köszörüli a torkát))*, az élet különös játéka az, hogy én pontosan ott mentem el a Katona József utca 31. mellett, ahol ezt a nagy csoportot láttam, ahol én később nyolc és fél évig a lakója lettem annak a háznak. Ugyanis voltak egy páran, akik abban a házban is, akik megúszták, akik túléltek. Mint egyik szomszédunk, a Lengyelné, a Mancsi néni, akivel nagyon jó barátságban voltunk, több mint 8 évig és a lakás, amibe mi költöztünk, Hegedűs Simon és családja volt, ők is megúszták valahogyan és lakáscserét ajánlottak föl nekünk 1964-ben. És akkor nekünk egy egyszobás kis leválasztott lakásunk volt a Gellért-hegyen és odajött a megözvegyült Hegedűsné és felajánlotta, hát nekünk minden ráfizetés nélkül ezt a lakást. Na most két dolog nagyon vonzott a lakásba. Akkor jött az első gyermekünk, Csabi fiam, aki '65 januárjában született meg. Ez volt az egyik. A másik az, hogy külön vécéje volt a lakásnak és volt telefonja. Telefont akkoriban egyáltalán nem lehetett szerezni, vagy=vagy örökölni lehetett, vagy mit tudom én, hogyan. És akkor ő tudta azt, hogy a telefont nem viheti magával a másik új lakásba. Otthagytta a telefont, azt nekünk ki is kapcsolták két hétre, de aztán nagy nehezen sikerült visszakapcsoltatni, és így lett a lakója ennek a sárga csillagos háznak, a Katona József utca 31-nek fiam és a családja ma is benne lakik.

I: Tibor bácsi, visszatérve arra a jelenetre, amit ott akkor látott, tehát ott ment el kisfiúként a Katona- a Hollán Ernő utcán és látta ezt a csoportosulást. Hányan voltak ebben a csoportban?

SZT: Hát, most megsaccoljam, hogy kétszázán, háromszázán, már nem tudom, de úgy össze-vissza ugye, ezek az emberek nem ismerték egymást, csak leterelték. Ott ordítottak velük ezek a fegyveres nyilasok. Próbálták sorba állítani őket és dobáltatták el velük mindent, amit lehoztak.

I: Mit ordítottak a nyilasok?

SZT: Hát, hogy álljon sorba, de hát ugye senki nem tudott sorba állni. Mi az, hogy sorba állás. Ez nem katonai kiképzés, ezek még életükben nem álltak sorba, legfeljebb amikor kenyérért kellett sorba állni a péknél, legfeljebb akkor beálltak a sor végére. De hogy hogyan álljanak, mint álljanak, ez- ezen ordítottak és terelgették őket ezek a fegyveresek.

I: Nőket látott és még kik voltak velük?

SZT: Hát gyerekek=gyerekek.

I: Mekkora gyerekek voltak?

SZT: Hát, hozzám hasonlóak, meg annál kisebbek voltak, igen.

I: Voltak csecsemők is?

SZT: Csecsemőt azt nem láttam, nem mondhatnám, hogy láttam csecsemőt. De férfiakat egyet se. Ugye akkoriban a férfiakat már mind elhurcolták ún.

munkaszolgálatba, fegyver nélküli szolgálatba, valahova ki. Nem volt címük, nem volt-

I: A csendőrök, azon kívül, hogy kiabáltak- bocsánat, a nyilasok-

SZT: -a nyilasok-

I: -nyilasok.

SZT: Nyilasok. Budapesten nem voltak csendőrök.

I: Igen, elnézést, nyilasok, akik ordítottak velük, azon túl agresszívok is voltak, tehát fizikailag is-

SZT: Hát, ezt nem mondhatnám, hogy meg- én nem láttam, hogy meg- megütöttek valakit, csak ordítottak és így terelgették őket. Terelgették, hogy álljanak sorba, mert csak akkor indulhattak el, ha már sorba voltak állva.

I: Hogy viselkedtek ezek a nők, meg gyerekek?

SZT: Zavartan. Hát zavartan. Az otthonukból kizavarták őket, eldobáltatták velük még azt a takarót is, amit vittek magukkal, nem tudták, hogy hova menjenek- mennek, nem tudták, hogy éjszaka hol fogják a fejüket lehajtani, nem tudták, hogy a nyitva maradt lakásukba, az otthonukba mi lesz, mi lesz a javaikkal, dolgaikkal. Tehát itt volt a kétségbeesés. Na most-

I: Hogy látta, vissza tudja idézni ezeknek az embereknek az arcát, ezeknek a nőknek az arcát, gyerekeknek? Hogy néztek?

SZT: Hát a szomorúság, a rémület, és a kétségbeesés, amit én ott hirtelen láttam. Senki nem mosolygott, ott senki nem mosolygott. Nem is beszélt senki. Hát nem is ismerték egymást jórészt, a régi házakba, még akik=akik együtt laktak is, hát én tudom, mert 8 évig ott laktam, a két szomszédot ismertük, már a felettünk levőt, meg az alattunk levőt már nem is ismertük. Tehát egy ilyen nagy házban mai is az emberek kevésbé ismerik egymást. Na most, hogy tovább vezessem a dolgot, én végre kiértem a nagykörútra, fölszálltam a villamosra-

I: Bocsánat, én viszont maradnék még, engem ez nagyon érdekel, hogy pontosan mi történt ezzel a csoporttal. Tehát csak annyit látott- tehát elment mellettük Tibor bácsi?

SZT: Elmentem mellettük, igen, elmentem mellettük ilyen- nem=nem kezdtem el szaladni, ma- nyugalmat erőltettem magamra és úgy kigyalogoltam a körútig, aztán még visszanéztem és láttam, hogy egyre gyűlnek az emberek, hajtják ki a házból az em- házakból az embereket, aztán mennek-

I: Tehát több házból terelték ki őket?

SZT: Hát persze. A- az Újlipótváros egy jellegzetesen zsidó negyed volt a régebbi világban, a jobb módú zsidó embereknek a lakóhelye, a lakókörzete. A Katona József utca, Budai Nagy Antal utca, Kárpát utca, Hollán Ernő utca, aztán Pannónia utca, meg egyebek, hát az ún. Újlipótváros. Az jórészt mind a harmincas években épült és

akkor=akkor már bizonyos jómódra szert tett kereskedők, értelmiségi emberek laktak ott.

I: Tehát ezeket a- ezeket az embereket nem egy ház- ezeket a nőket, gyerekeket nem egy házból, hanem több házból terelték ki.

SZT: Több házból, igen.

I: Tehát ez hogy nézett ki, hogy=hogy lejöttek egy házból, beállították őket a sorba, mentek tovább és hoztak le újakat a következő házból?

SZT: Hát, azt én nem tudom, én azt tudom, hogy bementek az udvarra, ugye, minden háznak volt egy házmestere, az tudta, hogy ki a- kik ott a zsidó emberek és akkor felordítottak, és akkor lefelé.

I: Ezt látta?

SZT: Nem, ezt nem láttam, ezt meg- én már csak olvastam, hogy hogy történtek az ilyen kiürítések, meg az ilyen=ilyen gettóba terelések. olvastam Mezei András könyvét is, meg még sok könyvet is, akik leírták közelebbről.

I: Amikor elment a csoport mellett, akkor a csendőrök észrevették Önt?

SZT: Nyilasok, nyilasok,

I: Nyilasok, ne haragudjon, mindig csendőrt mondok. A nyilasok észrevették?

SZT: Igen, szúrósan néztek rám, de nézték, hogy valamiféle egyenruhában vagyok, meg csillagot nem viselek, úgyhogy nem=nem szóltak rám, nem szóltak- nem=nem igazoltattak, semmit nem csináltattak velem, hanem hagytak menni. Úgyhogy aztán-

I: Akkor, amikor őket eldob- eldobálták ezek az emberek, volt, aki fölvette?

SZT: Nem, nem merté azt senki fölvenni. Ugyanis, megmondom őszintén, énnekem is valahogy fölmerült bennem, hogy hát fölveszek egy paplant, vagy fölveszek egy takarót, mert nekünk nem igen volt egy ágyneműnk akkor, meg nemigen volt- semmink se volt, de aztán nem mertem, nem mertem én hozzányúlni a máséhoz, meg arra ügyeltem, hogy minél előbb fönn legyek a villamoson és tűnjek el arra a Rákóczi út irányába. Onnan aztán végre haza tudtam gyalogolni az autóbuszüzembe-

I: -én még mindig erről szeretném kérdezni-

SZT: -holt fáradtan, éhesen érkeztem haza.

I: Tibor bácsi, a: a=a csoport az akkor megindult, amikor ott látta őket, vagy csak egy helyben ácsorogtak?

SZT: Nem, én amikor kijöttem a körútra és visszanéztem, akkor még csak az össze-vissza tébláboló embereket láttam ottan, emberek, asszonyok, gyerekek, aztán tüntem el onnan, ahogy csak lehetett.

I: Jó. És akkor=akkor hazaért.

SZT: Hát akkor végre hazaértem. Na most-

I: Elmondta ezt valakinek, hogy mit látott?

SZT: Hát én ezt megírtam annak idején-

I: De ott, amikor visszatért a garázsba, a busz-

SZT: Hát, édesanyámnak elmondtam, igen, mondtam, hogy egyrészt beszámoltam arról, hogy a küldetésemet teljesítettem, mert leadtam az ebédet az Istvánnak és aztán, hogy hogy értem haza. És aztán, hát: nem igen volt már ott kedvem sokat mesélni. Aztán hát a-

I: Tehát akkor erről beszélt az édesanyjának?

SZT: Hát persze, anyámnak-

I: És mit szolt ehhez a-

SZT: Hát nem- nem igen tudott mit elképzelni erről a dolgról. Na most, hogy továbbiakban mi történt még velünk. Mivel hogy mi kényszer-kitelepítettek voltunk Pestszentlőrincről, elmondták a- valaki elmondta, hogy be kell mennünk a nyilasok lakáshivatalába. A Kossuth Lajos téren volt, már nem emlékszem hányas szám, első emelet, később sportorvosi hivatal volt ottan és oda bementünk. Anyám, húgom és én, és akkor némi sorbaállítás után kaptunk két cédulát, hogy ezek menjünk be, és amelyik megtetszik, foglaljuk el a lakást ((*köhint*)). Kaptuk a két cédulát és akkor fölültünk a villamosra és először elmentünk a VIII. kerület Dobozai utca 29-be. Ez egy nagyon csóró kis szakadt kis ház, a Dobozai utca az ott van a Teleki tér mellett, ez Budapestnek a szegény zsidónegyede volt régebben, ahol használt ruhákkal, használt bútorokkal, mindenféle használt dolgokkal kereskedtek a Teleki téren. És a környező utcákban, meg a környező helyekben ők laktak. Na most onnan is kiharancsoltak mindenkit a lakásokból, irány a=a vasútállomás, bevagoniózták.

I: Ezt látta?

SZT: Nem, hát teljesen üres volt a ház, amikor odamentünk, egy házfelügyelő-házmester volt ott, akinek bemutattuk a papírunkat, ő leemelte a kulcsot a falról, mert minden lakásnak a kulcsa oda volt akasztva a valamilyen táblára, ((*köhint*)) akkor föl vitt bennünket egy első emeleti lakásba. Két bejárata volt a lakásnak, egy hátsó, meg egy első, bementünk a hátsóba és végigjártuk a lakást. Ezek mind egymásba nyíló helyiségek, egymásba nyíló szobák voltak, egy ilyen gangos ház. Elöl ment anyám, utána a húgom, aztán a házmester és a végén én. És láttam közben, hogy jobbra-balra tekintget mindenki. Az úgy volt, ahogyan kiharancsolták az embereket a lakásból. Minden ott volt a helyén. És láttam, hogy az előttem lévő házmester fölvesz egy karórát, be a zsebbe, fölvesz egy töltőtollat, fölvesz valami porcelán nippet, be a zsebbe. És rakja el, közben haladtunk arra kifelé. Az egész nem tartott tíz percig. Közben egy olyan szag volt a lakásban, olyan szag volt, amit nem ismertem, akkor még nem tudtam, hogy mitől van az a szag, egy rémség, és akkor megláttam ezt a kis fényképezőgépet, ott volt egy asztalon, így tokostól, de nyitva volt kicsit és láttam, hogy benne van=benne van a gép is, ez a kis fényképezőgép. És ezt egy pillanat alatt

bedugtam ebbe a zubbonyom zsebébe, jó nagy zsebe volt annak a kalauzi zubbonynak, betettem, elraktam. Ez volt életemnek az első lopása. Na most *((köszörüli a torkát))* nagyon örültem neki, hazafelé menet így csattogtattam, nézegettem, minden, van fényképezőgépem. És a háború után 1950-ig nem is volt filmgyártás Magyarországon, tehát a Forte még nem működött, de nekünk arra egy forintunk se lett volna, hogy én filmet vegyek. Tehát csak 1950-ben vettem először filmet bele, ebbe a kis gépbe és tíz éven keresztül használtam. Öt- '50-től '60-ig. Ez velem volt a három év katonaság alatt, velem volt Pestszentlőrincen, fényképeztem elég sokat vele. Csak eszem nem volt ahhoz, hogy azokat a negatívokat el kell rakni, meg kell őrizni, és elhántam=elhántam az egészet. És mire észbe kaptam 1960-ban, akkor történt, hogy én először volt egy saját fotólaborom, attól kezdve kezdtem el hívni a filmeket, és kezdtem el hívni a fekete-fehér képeket. Ez 25 éven keresztül tartott. És soha nem bocsátom meg magamnak, hogy ennek a tíz évnek a negatívtermését elhántam. Na most akkor megjött az eszem és 1960-tól regisztrálom a negatív- negatívjaimat, most már kb. olyan negyvenezernél tartok, de már kb. 3000 negatívomat már odaajándékoztam különböző gyűjteményekbe, de most már=már megtartom a mostaniakat és csinálom.

I: Tibor bácsi, amikor azt mondta, hogy hazafelé, amikor mentek a lakából hazafelé és ott boldogan kattogtatta a fényképezőgépet, akkor ugye ott volt az édesanyja is.

SZT: Édesanyám is ott volt, meg a húgom is ott volt, így megnézte, ránézett, hümmögött valamit, szóval nem mondta azt, hogy ez helytelen, meg egyéb. Tény az, hogy én ezt elloptam. És ugye ezt nem tagadom le, meg is írtam annak idején a visszaemlékezéseimben. *((köhint))* Nincs kitől bocsánatot kérni már ezért ugye. Azok az emberek régen- vagy elpusztultak ott, ahova vitték őket valamelyik táborba, vagy ha túl is éltek, az már az életkoruk miatt sem élhették meg, de énnekem megvan. Egyébként, amikor elváltam 1973-ba, én ezt ottfelejtettem a lakásba. A fiamnak most mondtam a múlt héten, hogy hozd már el, hadd mutassam be, mivel hogy Orsolya kérte, hogy mutassam be ezt a fényképezőgépet. Ő elhozta valamelyik szekrény alján megtalálta, és akkor=akkor behozta. Most már ezt=ezt senki nem használja, mert azóta nekem van négy másik, meg a fiamnak, unokámnak, mindenkinek van, úgyhogy már ez csak egy emlék. Még annyi a dologban az érdekes, hogy voltam egy nagy fényképezőgép-kiállításon és ki volt téve ez a kis gép *((köhint))*, azt mondja, hogy rá van téve a cédula, hogy 1945-ben készült Franciaországban. És mondtam a főmuzeológusnak, hogy nekem '44 novembere óta van ilyen fényképezőgépem, és mondom, '43-ban Franciaország megszállás alatt volt, ez minimum '42-ben kellett, hogy készüljön. Igen? Hát jó, nem is tudta, hát jó, akkor valahogy módosították a nyilvántartást, hogy ezáltal is többet tudnak a muzeológusok, hogy én erre ráveztettem őket. Na most hát ez volt az egyik lakás.

I: Most-

SZT: Ez a Dobozi utcai 29-ben lévő lakás, ahol mondom, tíz percet voltunk összesen.

I: Tudja, hogy kié volt az a lakás?

SZT: Nem. Akkor sem tudtam, nem tudtam.

I: Mire emlékszik még a lakásból, mi volt abban a lakásban, milyen tárgyak voltak még?

SZT: Bútorok, képek. Hát rendesen, egy polgári- polgári lakás. De például rádiót nem láttam, igaz, hogy a rádiókat már be kellett akkor szolgáltatni, képek a falon, mindenféle- nem tudom már. Tíz percig voltunk ott összesen. De mondom, olyan bűz volt, hogy menekülve jöttünk el onnan.

I: A házmester mondott valamit a tulajdonosokról?

SZT: Hogy?

I: A házmester nem mondott valamit a tulajdonosokról?

SZT: Hát elvitték őket, elvitték, zsidó emberek lakásai voltak, elvitték őket.

I: Ezt mondta a házmester?

SZT: Persze, hát ezt mondta, amikor leakasztotta a kulcsot, ő adta át nekünk a kiutalást is úgy adták ide, hogy ún. zsidó lakásokat foglalhatunk el. *((köhint))* És tehát onnan elmenekültünk és másnap-

I: Elmenekültek?

SZT: Hát szinte menekültünk a szagtól, meg a- a=a=a piszoktól, meg a- attól a környezettől.

I: Piszkos volt a lakás?

SZT: Hát eléggé=elégé, úgy emlékszem, elégé.

I: De milyen jellegű, miért volt piszkos?

SZT: Hát ugye fapadló, régen volt kifestve, az látszik, látszott róla, olyan ütött-kopott volt jórészt minden, tehát szegény embereknek a lakása, szegény emberek lakása.

I: De volt fényképezőgépük. Akkor ez nagy szó volt.

SZT: Igen, meg töltőtolluk is, meg óráik is. Amit én láttam, hogy a házmester zsebre tett.

I: Hát akkor mégsem voltak annyira szegények.

SZT: Hát hozzánk képest akkor mégis gazdagabbak voltak, mert nekünk semmi ilyesmi nem volt. Töltőtollam se, lehet, hogy töltőtollam volt, már nem tudom. Na most, ha folytathatom-

I: Bocsnát, a házmester mondott valamit avval kapcsolatosan, hogy hogy- miért nincsenek ott a tulajdonosok?

SZT: Nem mondott erről különösebben, de mivel ő nyitotta ki a lakást és nekünk meg volt papírunk arról, hogy mi a nyilasok lakáshivatalától kaptuk, hogy elfoglalhatjuk a lakást, zsidó emberek lakása volt. Tehát egy zsidó családnak a lakása volt, ezt tudom. *((köszörüli a torkát))* Másnap, ha folytathatom, másnap elmentünk a Mária utca 29-be. Érdekes véletlen, hogy mind a két ház a 29-es számot viseli. Ma is megvan a ház, azóta nem voltam benne, mert mostanában zárva tartanak mindent és akárhányszor arra voltam, mindig zárva volt, pedig bemennék szívesen körülnézni, megnézni. Ez volt a Steiner cipőkereskedőéknek a háza az első emeleten, a házban az egyetlen erkélyes lakás volt, de azóta már az erkély is vagy leszakadt, vagy levésték, nem tudom már, mert nincsen. Ez egy szép, háromszobás, cselédszobás *((köhint))*, fürdőszobás lakás volt. Én láttam régebben, mert sokat villamosoztam a körúton, láttam a Teréz körúton az ő boltját is. Ki volt írva: Steiner cipő=Steiner cipő. A keresztnévét, nem keresztnévét, az utónevét nem tudom, ugye zsidó embernek nincs keresztnéve, ezt már tudom *((köhint))*, olvastam, úgyhogy e: tehát fölmentünk a Steinerék lakásába. Ott se voltak otthon, már őket is elhurcolták, elvitték, elterelték, ott is a házmester adta oda a kulcsot. Nagyon szép bútorzat, nagyon szép felszerelés, és mi, gyerekek, a húgom és én, meg még velünk volt egy unokatestvér is, aki elkísért, rávetettük magunkat a gyerekszobára, mert ott láttuk, hogy van egy gyerekszoba, két ágygal és egy szekrény, tele gyönyörű játékokkal és könyvekkel. Na most nekünk akkoriban még semmiféle vásárolt játékunk nem volt, egy darab se, semmi. Ott meg láttuk, hogy százféle játék, amit megvettek azoknak a gyerekeknek. Valószínűleg fiú volt mind a kettő, azért, mert találtam ott egy trombitát, egy bizonyos cserkész-trombitát, amit én láttam a cserkészeknél már '43-ban és hát azt rögtön elmartam magamnak, hogy ez fiúnak való játék és ezt én elviszem. És háromszor mentünk el abba a lakásba, meg négyszer mentünk vissza talán, nem tudom, és akkor mindig elvittem a trombitát és próbáltam belefújni, de mintha áramütés érte volna az ajkamat, aki nem gyakorlott az ilyen=ilyen trombitálásba, hát az nem=nem tudja ezt=ezt működtetni. Hú, de rossz érzés volt. Utána rájöttem arra, hogy ez az én kezembe semmit nem ér és akkor visszavittem és letettem és kész. De viszont elvittünk onnan játékokat, mindenféle ilyen kis- már nem tudom, milyen játékokat, amik aztán teljesen elvesztek, meg vittünk mesekönyveket, könyveket, ami nekünk szintén nem volt. És *((köhint))* ott találtam a lakásban egy szép, jó minőségű levélpapírból, levélborítékokból egy ilyen levélköteget, szépen selyemszalaggal összekötve. És ebből tudtam meg, hogy a ház urának, azaz Steiner úrnak a feleségét Ormos Líviának hívták, mert mindenütt, a boríték hátuljára odaírta, hogy feladó Ormos Lívia. Megcímezte mindenütt az ő férjnek a leveleket és megírta, de ugye egy munkaszolgálatosnak nincs címe, nem volt=nem volt hova elküldeni. És ezért, bízva abban, hogy egyszer majd az ő férje megtalálja, bizonyára ebben bízott és odatette. Na most én kioldottam ezt a selyemszalagot és egy pár levelet elolvastam, talán kettőt olvastam el *((köhint))*, ezek olyan házastársi levelek voltak, semmi érdekes az én számomra nem volt. Ami talán megmaradt bennem a levelekből, az az, hogy összejöttünk kártyázni, itt van a társaság, kártyázunk, egyszer ezt írta, másszor meg azt, hogy megültük a szombatot. Akkor még nem tudtam, mit jelent, hogy megülni a szombatot, de megírta a férjének, hogy megültük a szombatot. Tintával, szép kézírással volt megírva szépen minden, ez az egyik, a másik pedig az, hogy a hölgy rúzsosza az ajkait, szépen rúzsosza az ajkait és a végén a levél aljára odapecsételte az ő ajakle- lenyomatát a levélpapírra. Na most hát én akkor láttam először ilyesmit, nagyon furcsállottam is, ugye én anyám nem rúzsosza magát, mint egyszerű pestszenlőrinci villamoskalauz-feleség, nem volt így szokásban, de ez nagyon szépen le volt pecsételve, minden *((köhint))*, mind a két levél, amit hát fölolvastam,

elolvastam. Aztán szépen visszakötöztem az egészet és visszatettem oda egy polcra, ennyi az egész. És aztán közben egyre erősödött a=az ágyúörgés, akkor már valahol az oroszok itt jártak Cegléd környékén, vagy valahol nem tudom. És akkor amikor visszamentünk, azt mondtuk, hogy ide se költözünk be, mert=mert nem költözünk be a más otthonába, meg=meg nem foglalhatjuk el másnak a dolgait, meg különben is, egy dekányi élelem se volt abba a lakásba, nézegettük a kamrát, minden, semmi nem volt. Aztán valaki m: majd elhurcolt- vagy elhozták, vagy=vagy lefoglalták, nem tudom. És akkor aztán *((köszörüli a torkát))*, amikor pedig már túl voltunk a felszabaduláson és aztán egy pár hétig a József körút 64-ben laktunk, ott a közelükben, valahogy nem volt merszem, hogy elmenjek ebbe a lakásba, amit mindig sajnállok, hogy nem volt merszem elmenni hozzájuk és megkérdezni azt, hogy túléltek? Rendben vagytok, megvagytok? Megvan a trombita? Nem volt ehhez merszem. Később aztán nem volt érkezésem hozzá, meg ez félig úgy feledésbe is merültek, és aztán=aztán sose találkoztam velük. De azóta is érdekelt például, mert az ő nevét konkrétan tudom, Ormos Lívia, Steinerné Ormos Lívia. Eddig ugye a Páva utcába én minden kiállítást láttam és sokszor megállok ott a fekete fal előtt, ahol a millió sok név van, de hát nem volt időm nekem, meg nem volt érkezésem arra, hogy találjak ilyen nem nevet. Nem=nem volt, meg nincs. Ha esetleg lenne ilyen nyilvántartás valahol, hogy Steinerné Ormos Lívia túlélte, valamint a két gyermeke is túlélte, két fiúgyermek, akkor azok már hát tal- azok már idősebbek, mint én, azok se élnek, nem tudom=nem tudom. Történt egyszer, tudom, hogy talán húsz éve is, vagy 25 éve, hogy amikor ez fölvetődött bennem, írtam egy levelet a MAZSIHISZ-nak és érdeklődtem felőlük, de semmiféle válasz nem érkezett. Akkoriban még nem volt Holokauszt Múzeum, meg nem volt nyilvántartás, meg nem volt semmi, úgyhogy nem=nem foglalkozott ezzel senki.

I: A második lakásban, a Mária utcában, tehát Steineréknél a házmester mondott valamit azzal kapcsolatosan, mi történt a családdal?

SZT: Nem, hát ott se mondott különösebbet, ő is hozta a kulcsot, kinyitotta a lakást, aztán utánunk mindig visszazárta. Sőt, ha jól emlékszem, a második lakáslátogatás után oda is adta anyámnak a kulcsot, hogy akkor tessék, akkor=akkor beköltöznek? Akkor jönnek-mennek, akkor=akkor=akkor költözzenek be. De anyámnak nem volt erre mersze, nem volt arra, hogy=hogy ide beköltözzünk. Annyi- arra volt jó csak mindig, hogy három alkalommal, vagy négy alkalommal, amikor mi ott voltunk, mindig zsebre vágunk, vagy betettünk valamibe egy-két könyvet és akkor azokat elvittük. Azokat onnan elvittük, bizony elloptuk a más lakásából. Ez a tény. Sose ismertem őket, tehát nem=nem tudom őket, hogy élnek-e, vagy éltek-e, vagy túléltek-e, de a kíváncsiság az megvolt bennem és valószínűleg hát ha=ha gettóban éltek, akkor lehetséges, hogy túléltek. Ugye a gettóban sokan túléltek és aztán akkor hazakerültek. Egy párszor elmentem én látogatni mindig a Dohány utcába, január 19-én, amikor a gettó felszabadulásának az ünnepe van, olyankor egy párszor elmentem oda. Egyrészt, mert a- Európa legnagyobb zsinagógája, csodásan- akkor ki van világítva és nagyon szép, másrészt meg kivonulnak a zsidó gimnáziumból ezek a nagyon szép kislányok, ezek a nagyon szép, 16-18 éves kislányok. Nem tudnak semmiről semmit, ott csacsognak, fecsegnek, beszélgetnek, minden, de nagyon szépek. Nagyon szépek ezek a zsidó kislányok ma is. Megnézem őket, meghallgatom a beszédet, minden, esetleg bemegyek az udvarba, megnézem azokat az otthagyt sárokat, mert otthagyták a sárokat. Meg hátramegyek oda a hősök templomához, ahol

mindenkinek a neve be van vésve ilyen fém falevélbe, megnézem, ennyi. Meg két hangversenyen voltunk ott már azóta.

I: Tibor bácsi, a- ezeknél a lakásoknál, amit megkaptak ott a Kossuth téren, a nyilas irodában. Mi lett volna, ha elfoglalják, akkor a Tibor bácsi családjáé lett volna? Mit mondtak, hogy lett volna akkor ez a történet?

SZT: Hát, ennek nem volt semmiféle jogi alapja, ezt a nyilasok teljesen jog- mint ahogy jogtalanul hurcolták el a benne lakókat gettóba, úgy jogtalanul adták ki, mindenféle kockázat nélkül, nekünk is a kiutalást. Sokan, bizonyára voltak sokan, akik elfoglalták és utána- utána ott fészket raktak és bíztak abba, hogy úgymint odapusztulnak ezek a szerencsétlenek, mint ahogy nagyon sokan oda is vesztek.

I: De erről volt szó, amikor megkapják- megkapták a kiutalást?

SZT: Hát ugye anyám beszélt a tisztviselővel, én nem tudok róla. Ott bementek, adták ezt a két cédulát, rányomtak egy bélyegzőt és akkor ezzel mehettünk, ezzel volt jogosultságunk elfoglalni a mások lakását. De végül is egyiket se foglaltuk el és utána nem is mentünk utána, több lakásért nem mentünk, több kiutalásért nem mentünk és nem kísérleteztünk. Ott éltük át az ostromot, abban a 18 m²-es pincében.

I: Tud arról Tibor bácsi, hogy valakinek kiutaltak ilyen lakást és el is foglalta? Tehát zsidó lakást?

SZT: Nem, nem tudok róla. Ugye a mi környékünkön az összes szomszéd- szomszédságot, mindenit kitelepítettek és mire mi visszaértünk a lakásunkba, ez szeptember elsejére volt, '45. szeptember elsejére, amikor mi visszamehettünk, hát teljesen kifosztott lakásba mentünk, mindenünket elvitték, a szomszédságokból is, nemigen kérdeztük, hogy ki hogy élte túl. Aki túlélte, túlélte, aki nem, az meg elvándorolt. Nagyon sok üres lakás volt a mi környékünkön is, üres házak voltak. Mert nagyon sokan elmenekültek, ugye egyszerűen fölültek a vonatra, vagy akármire és irány Bécs, meg irány Nyugat-Németország, nagyon sokan elmenekültek akkor.

I: Hol voltak Tibor bácsiék '44 áprilisa és '44 szeptembere között, tehát amikor először érte bombatámadás a laká-

SZT: -igen-

I: -a telepet?

SZT: Nagy szőnyegbombázás ért bennünket 1944. április 13-án. Ő: ezt szerencsésen túléltek, mondtam már, hogy huszonhatan nem éltek túl, meg egy jó pár ház nem élte túl. És akkor amikor hát feljöttünk a ilyen óvóhelyről, ilyen gödörben éltük át a bombázást, följöttünk, akkor láttuk, hogy az összes ablakunk kitörve, a cserep- a cserepek a házról leverve és hát egyszerűen nem tudtuk, hogy mit csináljunk És az első éjszaka nagyon sok ember bombatölcsérekben aludt, mert azt mondták, hogy ahova már egyszer esett bomba, oda még egyszer nem fog esni. Mi pedig átmentünk az Üllői útnak a túlsó oldalára, az ún. Ganz-kertvárosba, ahol nem érte bombatámadás az embereket és egy éjszakára ott aludtunk. De egy éjszakát ott aludtunk és akkor még egy éjszakát aludtunk a mi lakásukba, ebbe a- eléggé hűvös volt még akkor áprilisban, ablakok nélkül, tele üvegcsereppel, minden és az arra kellett az a nap, hogy apám lehozott a padlásról két ilyen nagy bőröndöt, ami neki

még legény korából megmaradt. És abba bepakoltunk ruháinkat, mindenünk-mindent, és akkor beszéltünk, hogy hova mehessünk, egyáltalán hova menekülhetünk. És akkor anyám szülőfaluja, az a Bács megyei Mélykúton van, Szeged és Baja között van félúton ez a község ma is, és akkor fölültünk a vonatra, a Keleti pályaudvarban, és akkor elmentünk nagy nehezen egy nap eldöcögtünk a gőzös- gőzvontatással Kiskunhalasig, ott megaludtunk egy családnál valamit és akkor harmadnap elértünk Mélykútra. És akkor végül is ez mondjuk április 14-15-16- 18-án érkezhettünk és egész nyáron keresztül ott voltunk, ott laktunk különböző helyeken és amikor reméltük azt, hogy hát azért jön '45. szeptember elseje, mind a két gyereknek iskolába kell menni, akkor haza-

I: '44 szeptember-

SZT: -vagy '44. szeptember elseje, igen. És akkor fölültünk egy vonatra és Csantavér községből jött egy egyszerű, kis ma- manapság már régen nem ide tartozik és a vonatra szállásunk utáni negyedik napon szálltunk le a Ferencvárosban. Délután már sötétedett, amikor fölszálltunk a vonatra és az azt követő negyedik napon szálltunk le Ferencvárosba. Közbe nem volt hol aludni, csak a vonatnak a pad- fapados fapadján, akkor a vasútállomásokon volt a vöröskeresztnek ilyen kondérja, abból kaptunk egy-egy tányér levest.

I: Miért ment ilyen lassan a vonat?

SZT: Mert egyvágányú volt mai is az a Budapest-kelebiai vasútvonal, egyvágányú és ugye a hadiszerveknek mindig előnyük van a polgáriakkal szemben és akkor félreállítottak bennünket minden állomáson. És akkor nem volt még semmiféle tájékoztatás, mint ahogy jórészt ma sincs még, hogyha valahol áll egy vonat és nem volt semmi. A kalauzok, a MÁV-osok sem nem tudtak semmiről semmit. Állandóan benéztünk a MÁV-os irodákba. Ott petyegtették a morze-készüléket, akkor még telefon se igen volt, morze-készülékkel próbáltak beszélgetni ide-oda és akkor nem mertünk messzire elmenni a vonattól, mert egyszer csak fűtült egyet és elindult. És akkor így, nagy nehezen értünk haza, Ferencvárosban leszálltunk, onnan aztán kivillamosozni Pestszentlőrincre.

I: Említette korábban, hogy Mélykúton, ahol éltek néhány hónapig, ott is voltak zsidó családok.

SZT: Volt, nem sok, talán kettő-három. Az egy- ott zsinagóga sem volt, mert tudom, hogy Jánoshalmán például volt zsinagóga, de Mélykúton nem volt. Mélykút annyira tisztán katolikus község volt, már úgy telepítették annak idején a 18. században. És azt tudom, hogy az én nagybátyám is egy zsidó kereskedőnél volt tanuló, és aztán amikor mi Mélykútra kerültünk '44 nyarán, kötelező volt ugye, meg hát jártunk is a templomba minden vasárnap. És akkor ott mutatták a rokonok nekünk, hogy na nézz oda, ott jönnek a zsidók, akik áttértek a katolikus hitre és nagyon buzgón járnak a templomba. Szépen fel voltak öltözve, szépen leültek oda és=és ottan megpróbáltak katolikusként viselkedni.

I: Mi az, hogy megpróbáltak?

SZT: Hát az, hogy=hogy ugyanúgy énekelte, imádkoztak, ha kellett letérdeltek, meg fölálltak, tehát ahogy kell viselkedni egy katolikus templomban a szentmise alatt. És akkor tudom, hogy nem sok, talán két, vagy három családról van szó, hogy azután mi lett velük, elhurcolták-e őket, vagy elmenekültek, vagy valami, erről a háború után már nem tudtam semmit, pedig '45 nyarát is ott töltöttük akkor már és semmi hírt erről nem kaptam.

I: De akkor ott ő: ami- ott voltak, azalatt, tehát '44 áprilisa, és '44 szeptember elseje között-

SZT: -igen-

I: -azok a családok végig ott voltak, végig jártak a templomba?

SZT: Úgy emlékszem, igen, akkor még igen. Bár tudom, hogy akkor '44 tavaszán, nyarán már elhurcolták a zsidó embereket a falukról, falvakról, a csendőrök hajtották el őket, mert a falvak- falak- falvakban a csendőrség volt az úr, a fegyveres, puskás, kakastollas csendőrök. Hogy aztán azok ott voltak-e végig, vagy hogyan, azt már nem tudom. De láttam azt, hogy jártak a templomba, valószínűleg ez egy túlélési manőver volt a részükről, amikor már a zsidótörvények kötelezték az embereket a csillagviselésre, kötelezték a-

I: Hordtak ők csillagot?

SZT: Templomba nem=nem, oda nem.

I: De egyébként látott sárga csillagos embereket Mélykúton?

SZT: Nem, nem láttam. Hát ha három család volt összesen. Lehetséges, hogy viselték, csak hát én ugye a falunak az egyik végén laktam, ők meg lehet, hogy a másik végén. Nem tudom, ez- de én ott nem láttam sárga csillagosokat.

I: Az egyik az kereskedő volt, ugye, az egyik?

SZT: Vagy vendéglős, vagy kereskedő. Nem tudom. Hát a kocsmáros- régebben mi volt a zsidó embereknél, vagy kocsmáros, volt egy kis pálinkamérése, vagy pedig ilyen vegyeskereskedés.

I: Na most az ő boltjában járt valaha, amikor ott járt Mélykúton?

SZT: Nem, nekünk nem kellett boltba járni Mélykúton, ugyanis az összes szomszédok tele voltak tojással, csirkével, tejjel. Egyedül a kenyér, de a kenyeret is házilag sütötték, tehát nem volt mit vásárolni, meg nem volt pénzünk se. Ugye apám itt maradt a meghagyási igazolványával, Kispesten, a villanytelepen szolgált, nekünk nem küldött pénzt, semmit, még mi küldtünk neki postán egy kis csomagot, hogyha sikerült összeszedni valamit.

I: Tehát a zsidókkal kapcsolatosan nem merült- vagy a zsidókérdés nem merült fel Mélykúton. Tehát nem került szóba-

SZT: -nem=nem-

I: -azon túl, hogy a templomban ez-

SZT: -nem=nem, csak mondom, az, hogy áttérték. Áttérték.

I: De nevekre nem emlékszik, hogy kik voltak ezek.

SZT: Nem, akkor se tudtam.

I: Vége lett a háborúnak. Visszatért az iskolába, '45 szeptemberében?

SZT: Vége lett a háborúnak akkor, és nekünk azt mondták, hogy február 28-án el kell, hogy hagyjuk az autóbuszüzemet, most már elég volt. Akkoriban már nagy nehezen megindult az első autóbusz és akkor azt mondták, hogy kifelé innen. Február 28-án el kell hagyni. Akkor nagy nehezen szereztem egy egylovas kocsit, arra fölraktuk a szekrényeinket, ágyakat, bútorokat, minden, és hova menjünk. Hát édesanyámnak a nevelőanyjához elkocsikáztunk a József körút 64-be. Oda behordták nagy nehezen a bútorokat, meg minden, és akkor nem volt még nagyon vonatközlekedés, meg azt se tudtuk, hogy mennek-e vonatok, vagy nem mennek, vagy valami. És akkor ott voltunk egész márciusba és egész április 20-áig körülbelül. Azért mondom, hogy április 20-áig, mert azt tudom konkrétan, hogy a május elsejét ott éltük meg Mélykúton.

I: Tehát visszamentek Mélykútra '45-ben is.

SZT: Visszamentünk Mélykútra, persze, mert ott már semmiféle élelmünk nem volt, semmiféle ennivaló nem volt. Azt tudom, például amiről a múltkor nem meséltem, most eszembe villant, hogy a József körút 64., maga az egész József körútnak a külső oldala az tele volt kismesterekkel. Szücsök, szabók, kesztyűsök, meg egyebek. És ahol mi laktunk a Berényiné Ági néninél, anyám nevelőanyjánál, a szomszédjuk voltak a Szatmáriék, kesztyűsök, egy zsidó házaspár. Az átellenben levő asszony, az szintén egy zsidóasszony volt, aranyos volt, bennünket gyerekeket szeretett, néha adott cukrot is, ezt-azt, hogy honnan vette, nem tudom, de úgy nagyon jól megvoltunk egymással. És az alatt a másfél hónap alatt kb., tehát március, április 20-áig, tehát másfél hónap, azalatt mi többször találkoztunk, meg segítettünk neki is szóval jó szomszédok voltunk.

I: Ők ott voltak akkor? Tehát nem vitték- gettó- felszabadult?

SZT: Hát persze, az január 19-én felszabadult, a gettó, és akik=akik vissza tudtak menni a lakásaikba, visszamentek.

I: Tehát akkor ők tkp. túléltek a háborút sértetlenül.

SZT: Abszolút túléltek, bár ez a=ez a József körút 64., ez nem volt csillagos ház, ez egy olyan vegyes ház volt, de őrölük tudom, ez a kettő, ez a házaspár és ez a néni, ez=ez zsidók voltak és tudom, hogy hát jó viszonyban volt vele anyám is. Hát ugye anyámat ismerték már 1924-től, amikor idekerült 14 éves korában került anyám a József körút 64-be, innen ment férjhez.

I: Iskolatársak, akik túléltek a háborút. Ugye mesélte, hogy voltak zsidó iskolatársai.

SZT: Igen. Na most akkor én már a Telepy utcai polgári iskolába jártam, a IX. kerületbe jártam, 1943 júniusába írtak be. Tehát akkor volt egy csonka tanév, akkor kimarad egy tanév. Végül is amikor nagy nehezen beindult az iskola, akkor is=akkor is vagy á- vagy áramszünet miatt, vagy sztrájk miatt, vagy mi minden miatt alig-alig volt előadás. Szóval teljesen kiesett a tanulásból a dolog. De egy pár fiú, kettőre konkrétan emlékszem, akik visszajöttek és hát úgy csodálkoztunk, meg beszélgettünk velük, hogy hogy éltek át, mi történt. Nem nagyon beszéltek, nem-

I: Hogy hívták őket?

SZT: Hát egyiket Balogh Andrisnak hívták, még azt hittem, hogy ő: hasonló nevű, mint egy nagykövet mostanában, azt hittem, hogy ő az, de megismertem tévén, de nem ő az. Balogh Andris, a másik meg egy Steiner nevű, kiskereskedésük, boltjuk volt nekik, de az annyit hiányzott, hogy=hogy ő: '48 januárjában már kitették az iskolából. Végül is-

I: Miért tették ki?

SZT: Hát, mert sokat hiányzott, mert=mert hajnaltól késő estig ott kellett dolgozni az apja boltjában, hogy megéljenek. Akkoriban még nem volt- nem vonták vissza a működési engedélyeket a kiskereskedőktől, meg egyéb, az később történt, '49 tavaszán.

I: Ez már a kommunizmus.

SZT: Miután a Rákosi ő: hatalomra került. *((köszörüli a torkát))*----Egyre rosszabb a beszédképességem. *((köhint))* Valami kis torokbántalom.

I: Szóval mit- nem beszéltek arról, hogy mi történt velük a háború alatt?

SZT: Olyanról, aki megjárta volna Auschwitzot, ilyenről én nem találkoztam. Hogy aztán hol bujkáltak, hogy éltek át, ugye ő is akkor már 12-13 éves volt. Lehet, hogy ő is a gettóban élte át, ez a Balogh Andris, meg lehet, hogy Steinerék is. Ez a másik Steiner ugye, mert az egyik Steinerék lakásában laktunk. Hogy hogy éltek át, azt nem tudom.

I: Volt, aki nem jött vissza?

SZT: Nem, nem tudok=nem tudok ilyenről. Hát elég kevesen=elég kevesen jártak ugye az egy katolikus iskola volt. Katolikus volt az iskolaigazgató és ez mindent meghatározott abban az időben. Ugye akkor ő ezeket a gyereket gyűjtötte oda be és ezeket nevelte, dresszírozta, hajtotta.

I: Múltkor mesélte nekünk Tibor bácsi, hogy megírta emlékeit, második világháborús emlékeit. Még valamikor ezelőtti évek- évekkel ezelőtt.

SZT: Igen, ennek az a címe, hogy Három évem a székesfővárosi autóbuszüzemben. 19- nem három évem, három hónapom a székesfővárosi autóbuszüzemben. Megírtam ezt is, meg még több egyéb- egyéb mindent is és ő: akkoriban, amikor volt a negyven éves felszabadulási évfordulónk-

I: -vagyis-

SZT: -45- vagyis '85-ben, '85-ben, a Budapesti Közlekedési Vállalat, a BKV lapja pályázatot hirdetett, hogy írjuk meg a háborús emlékeinket. Ekkor én leültem, megírtam, legépeltem, beküldtem az Akácfa utcába és ott első díjat nyertem vele. És a BKV lapja két részletben lehozta, de igen sok szerkesztői húzással, mert ami a szerkesztőnek zsenánt volt, vagy nem tetszett, vagy valami, húzta ki. Mondatokat, sorokat, egyébeket megcsonkította.

I: Miket húzott ki a szerkesztő?

SZT: Hát például azt, hogy én a felszabadulásunk másnapján láttam meg az első szovjet katonát, ugye, mert bennünket románok szabadítottak fel. És tényleg csak a felszabadulás másnapján láttam az első szovjet katonát. Meg aztán, hogy milyen csapategységet szállásoltak el ott a székesfővárosi autóbuszüzemben, hogy láttam óriási forgópisztolyokkal szovjet katonanőket, ugye a farukon viselték az óriási forgópisztolyokat. Azt is kihúzta, egy forgópisztolyt, óriási farán nem visel szovjet katonanő. Tehát ilyesmi nem. Ami tetszett neki, azt lehozta szépen. Na most-

I: Ebben a visszaemlékezésben volt szó a zsidókról?

SZT: Hát megírtam a Steiner-lakásban történeteket is, meg a Dobozi utcában történeteket is, meg amit láttam ott a Hollán Ernő utcában is, ezt mind megírtam. Na most, ami után szerkesztői húzásokkal szépen megcsonkította az egészet a szerkesztő, én az egészet még egyszer átírtam és kibővítettem, és szóval letisztáztam az egészet. És miután le volt tisztázva, aláírtam és egy másolatot beadtam a Páva utcába, a Csátó Mihály könyvtárosnak, tehát ott is megvan.

I: A Holokauszt Emlékmúzeumban.

SZT: Persze, tehát ott is megvan egy példány belőle, meg most már van egy példány Széchenyi múzeum kéziratárában is. Nemcsak ez-

I: Széchenyi Könyvtár.

SZT: Melyik?

I: Széchenyi Könyvtár, vagy?

SZT: Széchenyi Könyvtár kéziratárában is, nemcsak ez, másik két munkám is ott van.

I: Tibor bácsi, a: még a BKV-szerkesztő, a BKV-lapszerkesztője a zsidókkal kapcsolatos történetet benne hagyta a visszaemlékezéseiben?

SZT: Ő: nem tudom, kivágtam egyébként az újságcikket, ott van, úgyhogy ezt=ezt át tudnám olvasni, de azt hiszem, például a fényképezőgépet azt kihúzta, meg sok egyebet kihúzott, meg minden, sok egyebet, úgyhogy ezt=ezt nem. Ami=ami neki nem tetszett, azt=azt kihúzott. Hát ő úgy volt akkor ott, hogy egy kis újságszerkesztő az teljesen a pártbizottság titkárnak a határköre, a hatalma alatt állt és ő tudta azt, hogy mit nem szabad lehozni az üzemi lapban, meg mint szabad. Most a lényeg az, hogy én kaptam ott némi kis tárgyi emléket az első díjként, meg kaptam egy egyéves ingyen BKV-bérletet. Na most a szépséghibája a dolognak, hogy ezt már májusban kaptam meg, az első négy hónap az odaveszett. De nem baj, ez is megvan. Megvolt.

I: Jó. Tibor bácsi, most leállunk egy pillanatra.

SZT: Igen.

I: Nyugodtan, hogyha gondolja- akkor leálltunk